

רמה קלויר ולאה קוזמינסקי (עורכות), הבניית זהות מקצועית: תהליכי הכשרה ופיתוח מקצועי של מורים בישראל. תל אביב: מכון מופ"ת, 2012. עמ' 621

## שרגא פישרמן

הספר הוא אסופת מאמרים פרי עטם של רשת עמיתי מחקר של מכון מופ"ת. כל צוות חקר תחום מסוים בהכשרת מורים, ולכן מלאכת החיבור בין המאמרים קשה. אחד החיבורים הבולטים מתייחס לדיון בסוגיה של הכשרת מורים במציאות של שינויים ורפורמות, כדוגמת השינויים שהוצעו בדות ועדת דברת. העורכות מציינות שעמיתי המחקר זיהו שתי דרכים עיקריות של תגובה לטלטלות במערכת הכשרת המורים: האחת היא משבר וקשיים, והאחרת היא תובנות חדשות והתפתחות.

הספר כולל שלושה שערים. כל שער נפתח במאמר משלב ונחתם במאמר פרי עטו של מחבר "חיצוני", המתייחס למאמרים בדיון ביקורתי. הספר נפתח במאמר פתיחה של העורכות ונחתם במאמר סיכום שלהן. מבנה זה חדשני יחסית, והוא תורם רבות לספר. השער הראשון עוסק במדיניות של עיצוב ההכשרה להוראה. לאחר מאמר הפתיחה מובאים חמישה מאמרים העוסקים בלמידת מורים לאורך חייהם המקצועיים (מיכל הייריק ודרורה כפיר), במעמדה של הסתדרות המורים באשר להכשרת מורים (עמוס הופמן), בעמדות של מורי המורים לשינויים בהכשרה שהציעה ועדת דברת (אריאל חורין), במדיניות ההכשרה להערכה (מירי לוי-רוזליס) ובשינויים בהכשרת מורים בחינוך החרדי כאיזון בין שלושה כוחות: מדיניות משרד החינוך לעידוד הכשרה אקדמית, עמדות הרבנים ומה שלא ריימן (מחברת המאמר) מכנה "שדה". את השער חותם מאמרו של רמי יוגב, המצביע על שתי בעיות מרכזיות בהכשרת מורים: מחסור במורים וקשיים בנכונותם של מועמדים מתאימים לפנות להוראה. לדעת המחבר, שלושה גורמים חייבים לטפל בסוגיות אלו: משרד החינוך, המועצה להשכלה גבוהה וארגוני המורים. יוגב טוען ששלושת הגורמים אינם מגבשים מדיניות (כל אחד בתחומי אחריותו) להכשרת המורים,

\* ד"ר שרגא פישרמן, מכללת שאנן, חיפה.  
דואר אלקטרוני: shragafisherman@gmail.com

ולכן המכללות לחינוך צריכות ללחוץ עליהם לעצב מדיניות כוללת. להערכתו, הצעתו המוקדמת לאיחוד המכללות תחת ארגון גג של אוניברסיטה רב-מכללתית אינה עומדת להתגשם בשל מלחמת ההישרדות של המכללות, ולכן הוא מציע רשת עמיתית מחקר בנושא מדיניות כוחות ההוראה.

השער השני מתאר את המתרחש במכללות במציאות משתנה. רמה קלויר ומירי לויין-רוזליס כתבו את המאמר הפותח, ולצד סקירה של חמשת המאמרים הן מעריכות בו את תהליך התפתחותן המרשים של המכללות, הכולל שני תחומים: התרחבות ושיפור הרמה האקדמית. לדעת המחברות, המכללות מרגישות מאוימות ואף מתוסכלות על אף תהליך ההתפתחות. הן מעמיקות ומתארות שני מתחים שהובילו להתפתחות המכללות: המתח בין ייחודיות לבין אחידות והמתח בין אקדמיזציה לבין פרופסיונליזציה. המחברות מסכמות את מאמרו המקיף בקביעה שהמכללות עדיין חוות משברים כאשר לזהותן. דומני שהן מתייחסות למשברים באופן חיובי פחות, ובעידן שבו מודגשים גם קונפליקטים מעצימים<sup>1</sup> והמונחים המקובלים הם "ניהול קונפליקטים" (בשונה מפתרון קונפליקטים), אפשר להתייחס למשברים כמפתחים את ייחודן של המכללות.

שער זה, שלדעתי הוא המרכזי והמרתק בספר, כולל חמישה מאמרים. שלומית אבדור ודרורה כפיר ראינו בעלי תפקידים במכללות בנוגע לרצף ההכשרה הראוי ושאלו מורים מה הן העדפותיהם בנוגע להשתלמויות. לדעת המחברות, המכללות עוסקות כמעט רק בהכשרה ולא בפיתוח המורים, והן ממליצות אפוא להקים גוף מרכזי שיוביל מערך של פיתוח פרופסיונלי של מורים. במאמר השני בחנו עמוס הופמן ודורון נידרלנד את האוטונומיה של שתי מכללות לחינוך. נירית רייכל תיארה במאמר השלישי את התפתחותה של מכללת אוהלו מסמינר למורי כפר למכללה אקדמית. לדעתה, המכללה עדיין נלחמת על קיומה כמוסד להשכלה גבוהה ועל דרכה הייחודית בהכשרת מורים. חוה גרינספלד ניסתה לנסח את זהותה של מכללת בית וגן דרך עיניהם של 12 מרואיינים, המתנגדים להצעה לאחד את המכללה עם מכללות אחרות. המחברת טוענת שזהותה של המכללה מתגבשת על-ידי ייחודיותה, וייחודיות זו מתחדדת על רקע ההתנגדות לאיחוד. אינני בטוח שהתנגדות לאיחוד אכן ממצה את תהליך הבנייתה של הזהות הקולקטיבית.

את השער חותם מאמרו של שלמה בק העוסק בהגיונות סותרים בהכשרת מורים. בפרפרזה על ספרו של לם (1976) אפשר לומר שבק מנתח את זהותן של המכללות לחינוך בישראל. נאמן לדרכו המובנית, השיטתית והפילוסופית הוא מחלק את התפיסות החינוכיות השונות לשלוש גישות (הגיונות) עיקריות: הגישה הנאורה, התפיסה הרומנטית והתפיסה החיצונית. הגישה הנאורה רואה בהוראה פרופסיה, המורה הוא אימן ולכן צריך ללמדו דעת. על-פי התפיסה הרומנטית, ההוראה מכוונת למימוש עצמי, והמורה הוא אדם אמן השואל את עצמו מה זהותו המקצועית. התפיסה החיצונית

רואה בהוראה שליחות ובמורה שליח ציבור. טענתו המרכזית של בק היא שהמכללות נמצאות כיום במשבר זהות. הן הפסיקו להיות רומנטיות, רובן חדלו להיות אמוניות והן מתקשות להיות נאורות. יתר על כן, "הנאורות לא נתפסת כיום כאידיאל, הרומנטיקה נתפסת כהטרדה והאמונה נתפסת כאמונה טפלה" (עמ' 400). לאור זאת הוא מציע גישה רביעית, שלפיה החינוך הוא מפגש רומנטי בין נפשות, והמורה מביא לכיתה את אישיותו. בטוחני שבק יצטרף להארתי כי יש לסייג מעט את המלצתו ולהדגיש ש"המפגש הרומנטי" חייב להתקיים ממקום שוויוני ויש להיזהר משימוש מוקצן בכריזמה של המחנך.<sup>2</sup> לדעתי, מאמר זה הוא המאמר המרכזי בספר, ואף על פי שאפשר לחלוק על חלק מתובנותיו, אני מצטרף למסקנתו העיקרית: "הכשרת מורים מאוזנת צריכה לשלב הגיונות סותרים ולטפח מורים שישלבו את השכל, את הרגש ואת האמונה" (עמ' 399). השער השלישי, "להיות מורה בישראל במאה ה־21", כולל אף הוא מאמר פותח, ארבעה מאמרים ומאמר חותם. במאמר הפותח ביארו עירית קופפרברג ודורון גינדרלנד את המושג "מיצוב בשיח" בהקשר של מורים ומורי מורים. לאחר סקירה של מאמרי השער הם מביאים את דוח ון ליר (2010), העוסק בהוראה במאה ה־21, ושואלים אם וכיצד אפשר להכשיר את המורה בשלב הקדם־הוראתי או שהדרך היחידה היא להכשירו במהלך השירות וגם אז לעשות זאת באמצעות רשתות שיתופיות. נוסף על כך, המחברים שואלים אם דמות המורה תשתנה ממומחה בתחום הדעת למנחה רב־תחומי בעל השכלה רחבה, המנגיש לתלמידיו מיומנויות וידע. סוגיה נכבדה זו מתכתבת עם כמה מאמרים בספר, ובראשם מאמרו של בק. חבל שהמחברים (או העורכות) לא תכללו את ההתכתבות הזאת ולא הנגישו לקורא את העמדות השונות בנוגע לשאלה כה מרכזית.

במאמר הראשון בחנה רייכל את מיצוב המורה בכתב העת "הד החינוך". כתב העת מתאר את המורים כתורמים לשיפור החברה, משתלמים ומפתחים מיומנויות לדיאלוג עם החברה, לעומת כתב העת "קשר עין" המתמקד בהיבטים פרופסיונליים המאפיינים ארגון מורים. מזווית זו נראים המורים כמופלים לרעה ואינם זוכים לתגמול נאות על מאמציהם ועל תרומתם. בשני הביטאונים המורה אינו זוכה למעמד שהוא ראוי לו. קיימים הבדלים בין שני הביטאונים באשר לרכיבי הפרופסיה של המורים ובאשר להכשרתם, והמחברת תולה אותם בשונות בין שני הארגונים, הסבר הזקוק לטעמי לראיות נוספות. שלומית אבדור ורוני ריינגולד בחנו את תפיסותיהם של 44 ממלאי תפקידים בכירים בנוגע למורה המומחה. לדבריהם, ממצאי מחקרם תומכים בהכשרה ובהתפתחות מקצועית על־פי רצף של למידה במהלך החיים המקצועיים (LLL), המחייבת תרבות בית ספרית תומכת ומעודדת למידה והתחדשות. עירית קופפרברג ואסתר ורדי־ראט ראינו 31 חברי סגל משלוש מכללות באשר לדרכי ההתמודדות עם דוח ועדת דברת. ההיבט האופטימי העולה מן הראיונות מצביע על מטפורות חיוביות באשר לחשיבות השינוי בחינוך.

2 להרחבה ראו את התובנות של תומפסון (Thompson, 2007).

רמה קלוויר בחנה את תהליך ההתפתחות המקצועית של מורי מורים שהשתתפו ברשת עמיתית מחקר. תהליך ההתפתחות המקצועית נבחן בראיונות קבלה, בראיונות מכווני מטרה ובדיונים עם ראשי צוותים. הכותבים הצביעו על השפעת ההשתתפות ברשת על זהותם המקצועית, הרחבת הידע ויכולת המחקר, קבלת פרספקטיבות רחבות, שיפור יכולת העבודה בצוות ושיפור הכישורים החברתיים. בהקשר של זהותם המקצועית של מורי המורים קלוויר מציינת את המעבר למורה מורים חוקרים ולמורה מורים חונכים.

את המאמר החותם את השער השלישי לבין עבודותיהם של דלו וגואטרי (& Deleuze Guattari) מסוף שנות ה־80 וה־90, המצוטטות בספר. דלו וגואטרי התנגדו לחשיבה היררכית דמוית עץ והעדיפו את החשיבה שהם כינו "ריזום", המבטאת מרחב מפותל של שורשים עם נקודות מגע רבות. זו מערכת פתוחה המתפשטת למישורים שונים ומאפשרת לקשור ביניהם. בדרך זו גורודצקי רואה את המערכת למידה-הוראה-חקר ככוליות אינטראקטיבית היוצרת מכלול ריזומטי. יחסי הגומלין בבית הספר צריכים להתאפיין כמערכת פתוחה, המאפשרת ליצור יחסי גומלין בין כל המעורבים ולהצמיח קהילה ללא גבולות חוסמים. המפגשים בבית הספר יהיו משוחררים מן הדרישה לרציונליות (בלבד) וייתנו לגיטימציה לזרמים שאינם קוהרנטיים ולחשיבה אינטואיטיבית. הרעיונות במאמר מרעננים ומאתגרים, והם פתחו בפניי שאלות רבות. רובן נותרו פתוחות, ובכך יתרונו של המאמר. עם זאת, לא הצלחתי לרדת לעומק הקשר בין המאמר החותם לבין המאמרים בשער. המחברת מציינת ביושרה כי רעיונות אלו עדיין גולמיים, ולא נותר לי אלא להצטרף לדבריה.

את הפרק החותם את הספר כתבו העורכות, רמה קלוויר ולאה קוזמינסקי, והוא עוסק בזהותם המקצועית של חברי סגל המכללות. המחברות מציינות כי לזהות זו שני פנים: איך אני רואה את עצמי ואיך אחרים רואים אותי. באשר לחלק הראשון, המחברות שאלו 15 חברי סגל על זהותם והסיקו שמורי המורים רואים את זהותם המקצועית כמורים. באשר לדרך שבה אחרים רואים את מורי המורים, התשובה עמומה, לדעת המחברות. לפיכך הן מסיקות כי זהותם המקצועית של מורי המורים נמצאת בשלב של חיפוש עצמי ועמימות.

המחברות מתארות בהמשך סוגיה דומה הקשורה לרופאים: האם הקידום האקדמי של הרופא תלוי באיכותו כחוקר או באיכות ההוראה שלו. אחד הפתרונות שהם מציעים הוא פיתוח שני נתיבים של קידום מקצועי: רופא-מורה ורופא-חוקר. המחברות שואבות מכאן את הצעתן להקים שני מסלולים של פיתוח מקצועי של מורי המורים: האחד יעודד את המחקר, והאחר את ההוראה. כדאי לציין כי באוניברסיטאות רבות קיימים זה כבר מסלולים דומים, הנקראים "מסלול מקביל". מסלול זה מיועד בחלק מן האוניברסיטאות למורים למקצועות יסוד או חובה, ובחלקן הוא מיועד למרצים בעלי איכות הוראתית. על אף ההבדל המהותי בין האוניברסיטאות, המכוונות בעיקרן למחקר, לבין המכללות, המכוונות להכשרה, אפשר לטעון כי המסלול המקביל נתפס כמגביל. השאלה היא

אם זה הכיוון הרצוי לסוגיה שהעלו הכותבות או שאפשר לחפש את המטבע במקומות אחרים, כגון רשתות המחקר שהספר עוסק בהן. להערכה מיוחדת ראויות העריכה והגרפיקה של הספר, ובראשן עיצוב הכריכה. בעיצוב הכריכה השתמשו המעצבים בעבודתו של ישראל רבינוביץ, "ממעמקים", שבמרכזה טורייה המסמלת חפירה לגילוי שורשים (ולהסתרתם), ואליה מחוברים ברושים הנעים ברוח. האנלוגיה לחינוך ולהכשרת מורים היא כמעט בלתי נמנעת. כפי שנכתב, אחד האתגרים העומדים בפני עורכים של אסופת מאמרים הוא הקושי ליצור קוהרנטיות בין המאמרים השונים. קושי זה אף מועצם בספר שלפנינו, כיוון שהוא פרי עבודה של רשת מחקר, והחיבור בין צוותי המחקר השונים הפועלים בה לא התכוון, מלכתחילה, להיות כה הדוק. עם זאת, באמצעות מבנה מעניין השכילו העורכות לחבר בין קבוצות שונות של מאמרים, ועל כך מגיעה להן ברכת "יישר כוח". מאמרים רבים נכתבו בעקבות דוח ועדת דברת, ואפשר לשאול עד כמה הוא רלוונטי היום. עם זאת, רובם מעלים סוגיות משמעותיות באשר להכשרת המורים ולהתפתחותן של המכללות לחינוך, וסוגיות אלו מעסיקות, וככל הנראה ימשיכו להעסיק, רבים. כאשר התבקשתי לסקור את הספר, נענית בשמחה, כי שנים רבות אני עוסק בהיבטיה השונים של הזהות, ובכללם הזהות המקצועית. אינני מצטער על קריאת הספר, אך אני מתקשה להבין את כותרתו. בספר אכן מוצגים מאמרים המבטאים תהליכי הכשרה ופיתוח מקצועי של מורים (כפי שנכתב בכותרת המשנה), אך קיימת בו התייחסות מעטה לכותרת הראשית: הבניית זהות מקצועית. הספר עוסק בהבניית זהותן המקצועית של המכללות לחינוך יותר משהוא עוסק בהבניית זהותם המקצועית של המורים או מורי המורים, למעט המאמר החותם. אף על פי כן, אין ספק שזה ספר חשוב לחוקרים העוסקים בהתפתחותן של המכללות לחינוך, להכשרת המורים ולמקבלי ההחלטות.

#### מקורות

- לם, צ' (1976). ההגיונות הסותרים בהוראה. תל אביב: ספריית פועלים.
- McCoy, K., & Cummings, E. M. (2009). Constructive and destructive marital conflict, emotional security and children's prosocial behavior. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 50(3), 270-279.
- Thompson, J. G. (2007). *The first year teachers' survival guide*. New York, NY: Jossy-Bass.